

Chytrý M. [ed.]

Vegetace České republiky 3. Vodní a mokřadní vegetace

Academia, Praha, 2011, 828 p., ISBN 978-80-200-1918-9, doporučená prodejní cena 850,- Kč

„Rýchli ako blesk“ a „klobúk dolu“ – dve slovné spojenia, ktoré ma napadli pri čítaní v poradí už tretieho zväzku edície Vegetace České republiky, ktorý vyšiel v krátkom časovom rozpätí po druhom (2009) resp. prvom zväzku (2007). Rýchle tempo však nijako neuberá na tradične vysokej kvalite celého diela; do značnej miery odráža, popri erudícii autorov, dlhodobú a zodpovednú prípravu fytoocenologickej databázy a zodpovedajúceho metodického aparátu. Vzhľadom na podiel jednotlivých autorov by posudzovanému zväzku prislúchalo aj alternatívne citovanie K. Šumberová et al. príp. K. Šumberová, M. Hájek, P. Hájková et al. K uvedenej trojici, kde levím podielom (ca 1/2 zväzku) vyniká najmä K. Šumberová, v rôznej miere pristupuje rad erudovaných spoluautorov (M. Chytrý, Z. Hroudová, J. Navrátilová, M. Čtvrtlíková, J. Sádlo, Z. Lososová, Jar. Rydlo, P. Bauer, P. Hanáková, L. Ekrt, E. Ekrtová) vrátane dvoch slovenských (H. Ořahelová, R. Hrivnák) a pomerne početné technické zázemie. Sympatické a plne opodstatnené je venovanie tohto zväzku dvom významným fytoocenológom, ktorí položili základy komplexného poznania vodnej a mokraďovej vegetácie nielen v Českej republike, ale aj na Slovensku – doc. K. Rybníčkovi a akademikovi S. Hejnému.

Po krátkom úvode, zameranom na prírodné podmienky a vývoj doterajšieho výskumu vodnej a mokraďovej vegetácie v ČR, nasleduje v porovnaní s prvým dielom mierne skrátená, avšak dostatočne obsažná metodika približujúca čitateľovi všetky kroky autorov, ktoré viedli ku konečnému spracovaniu charakteristík jednotlivých spoločenstiev.

Vlastná monografia zhrňa doterajšie poznatky o vegetácii stojatých i tečúcich vôd, pobrežných zón, mokradí, obnažených dien rybníkov, pramenísk a rašelinísk, zahŕňajúcej 178 asociácií zaradených do 37 zväzov a 10 tried (*Lemnetea*, *Potametea*, *Charetea*, *Littorelletea uniflorae*, *Isoëto-Nano-Juncetea*, *Bidentetea tripartitae*, *Phragmito-Magno-Caricetea*, *Montio-Cardaminetea*, *Scheuchzerio palustris-Caricetea nigrae*, *Oxycocco-Sphagnetetea*). Spoločenstvá sú zároveň prakticky rozdelené do troch formačných skupín (vodná, mokraďová, pramenisková a rašelinisková vegetácia). V porovnaní s obdobnou vegetáciou na Slovensku vyniká tunajšie stanovité špecifikum – napriek výraznému úbytku oproti stavu na prelome 16.–17. storočia sa tu ešte i dnes vyskytuje ca 25 000 rybníkov. Istý rozdiel badať aj v prístupe k vymedzeniu okruhov spracovaných spoločenstiev: vegetačné typy obsiahnuté vo Vegetaci ČR 3 sú v slovenskej edícii zahrnuté až v 3 zväzkoch – popri ťažiskovom triedom zväzku čiastočne aj v prvých dvoch dieloch venovaných pionierskej (*Lemnetea*, *Potametea*) a synantropnej vegetácii (*Bidentetea tripartiti*).

Obdobne ako v predchádzajúcich dieloch, aj tu treba vyzdvihnúť obsažnú charakteristiku daného typu vegetácie na úrovni vyšších syntaxónov (trieda, zväz), ktorá v takomto rozsahu nebýva samozrejmosťou súčasťou národných vegetačných prehľadov. Ako prevažne „suochozemský“ fytoocenológ som sa dozvedel mnoho zaujímavých informácií o symmorfológii a synekológii vodných a mokraďových spoločenstiev, ich celkovom rozšírení, postglaciálnej histórii, syngenetických vzťahoch, smeroch sukcesie, spôsoboch prežívania počas pre ne nepriaznivé vegetačné obdobia (morfológických a ekologických adaptáciách), príčinách šírenia či naopak ústupu, ochrane, vhodnom manažmente, praktickom využití atď. Rovnako precízne sú spracované charakteristiky jednotlivých asociácií, ktorých súčasťou sú aj odseky *Dynamika a management* a *Hospodársky význam a ohroženie*, cenné najmä pre inštitúcie ochrany prírody. Slovný opis vhodne dopĺňajú mapky rozšírenia charakterizovaných spoločenstiev v Českej republike (vrátane ich predpokladaného výskytu na základe známych lokalít dominantných druhov) a kvalitné farebné fotografie umožňujúce vytvoriť si názornú predstavu aj menej zasväteným čitateľom. Opisy sú zakončené stručným anglickým *Summary*.

Fytocenologické tabuľky sú spracované formou skrátených frekvenčných synoptických tabuliek s významným diagnostických druhov bylín pre jednotlivé asociácie, pre dve a viac asociácií; po ostatných druhoch bylín s vyššou frekvenciou nasledujú údaje o diagnostických druhoch machorastov (posledne zmienené sa ukázali ako významné najmä pri diferenciácii spoločenstiev pramenísk, minerotrofných rašelinísk a vrchovísk). V závislosti od šírky variability jednotlivých tried sú tabuľky spracované na rôznych úrovniach – od jednotlivých zväzov cez zoskupenia blízkych zväzov a triedy až po dve príbuzné triedy. Symmorfológickú a synekologickú charakteristiku fytoceenóz dopĺňajú krabicové diagramy umožňujúce porovnanie hodnotených asociácií na základe Ellenbergových indikačných hodnôt, vertikálneho rozšírenia a pokryvnosti bylinného poschodia. 58 strán zaberajúci zoznam použitej literatúry dokladá mimoriadny rozhľad autorov v sledovanej problematike.

Autori kriticky revidovali spracované syntaxóny po obsahovej i nomenklatorickej stránke, čo sa odrazilo jednak v znížení počtu zväzov a im podradených asociácií (len zriedkavejšie opačne), preskupovaní nimi akceptovaných asociácií v rámci vyšších jednotiek, ako aj v pomerne značných (nie vždy opodstatnených) zmenách v „zaužívanej“ nomenklatúre. Rovnako ako v predošlých zväzkoch je variabilita vnútri asociácií riešená vyčlenením 2 (4) variantov, z ktorých časť zodpovedá pôvodným užšie vymedzeným asociáciám príp. subasociáciám. Mnohé asociácie vodnej a močiarnnej vegetácie sú aj tu, podobne ako v iných vegetačných prehľadoch, vyčlenené len na základe dominantného druhu. Napriek rôzne početným skupinám (vysoko)diagnostických druhov je však ich pozitívna diferenciácia v synoptických tabuľkách často nepatrná príp. žiadna. Daňou za zachovaný „dominantný“ prístup sú, vzhľadom na použitú metódu, aj miestami siahodlhé formálne definície (spomeniem aspoň spoločenstvá pleustofytov so širokou cenologickou amplitúdou a formálnu definíciu asociácie *Lemnetum minoris*; s. 49–50).

Hoci analyzované súbory boli pred výpočtom fidelity štandardizované na vopred stanovené percento celkového počtu zápisov (metodika, s. 25), niektoré sa z hľadiska počtu zápisov a rozšírenia spoločenstiev javia ako výrazne nevyvážené (nevyrovnaný dizajn), obzvlášť pri porovnaní homogénnej vzorky nepatrného počtu zápisov exkluzívne sa vyskytujúcej fytoceenózy s bohato dokumentovaným, všeobecne rozšíreným spoločenstvom (pozri napr. *Potametum friesii* či *Groenlandietum densae* vs. *Potametum natantis*, Tab. 4; *Typhetum shuttleworthii* vs. *Phragmitetum australis*, Tab. 9). Veľmi nerovnocenné v takýchto prípadoch (1 vs. 204 zápisov v Tab. 4; 1 vs. 97 z. v Tab. 7; 2 vs. 165 z. v Tab. 8; 3 vs. 439 z. v Tab. 9) sú aj hodnoty frekvencie (konštantné a vysoko konštantné druhy).

Dosť ťažko pochopiteľné bolo pre mňa akceptovanie niektorých starších mien asociácií, pričom mladšie (pravdepodobne vhodnejšie) meno bolo odsunuté do synonymiky. Napríklad porasty s dominanciou *Callitriche hamulata* resp. *Batrachium aquatile* s. l. a takmer úplnou absenciou *Batrachium fluitans* sú v prehľade zaradené do asociácie *Callitriche hamulatae-Ranunculetum fluitantis*, v originálnej diagnóze (Oberdorfer 1957: 123) použitej pre porasty s dominanciou *Ranunculus (Batrachium) fluitans*. V synonymike sa pritom ocitla asociácia *Batrachio aquatilis-Callitrichetum hamulatae* Rydlo et Husák 1992, opísaná zo záujmového územia. Dominancia druhu v originálnej diagnóze bola zohľadnená napr. pri hodnotení porastov s *Glyceria notata (Glycerietum notatae* Kulczyński 1928 vs. *Glycerio-Sparganietum neglecti* Koch 1926; pozri syntaxonomickú poznámku pri asociácii *Glycerietum notatae*). Za problematické pokladám i hodnotenie vrchovískových porastov kosodreviny a borín v rámci zväzu *Sphagnion magellanici*. S prihliadnutím na fyziognómiu a vyšší podiel drevín vo funkcii edifikátorov je asi oprávnenejšie ich zaradenie do triedy *Vaccinio uliginosi-Pinetea sylvestris* Passarge 1968 (cf. Šibík et al. 2008, Jarolímek et al. 2008: 317).

V závere kritickéj časti recenzie sa dotknem (ne)uvádzania článkov Kódu za synonymami, ktoré objasňujú dôvod zamietnutia daného mena. Objavujú sa skôr zriedkavo, vrátane rozlišovania nomenklatorickej a syntaxonomických synonym. Zároveň použitie niektorých článkov je prinajmenšom problematické, napr. zamietnutie mena *Cratoneuro filicini-Calthion laetae* Hadač 1983 na základe čl. 25 (pozri Hadač 1983: 347), či zamietnutie zaužívaného mena jednoznačne machového spoločenstva *Mniobryetum albanicis* Šmarda 1950 na základe čl. 29b (pozri Šmarda 1950: 96); časť je subjektívne zamietnutie platne publikovaných mien na základe čl. 36 (*nomen ambiguum*).

Nie zriedkavé je i použitie článku 45 (*nomen mutatum propositum*). Vo väčšine prípadov (miestami až archaické mená taxónov) je zaiste opodstatnené, miestami je však otázne (viď napr. zväz *Caricion canescenti-nigrae* a príklady neprípustnosti zmien v Kóde).

Návrhy na ochranu (*nomen conservandum propositum*, čl. 52) viacerých stabilizovaných, dlhodobo zaužívaných názvov asociácií s ťažiskom výskytu v severnej Európe, opísaných metódami uppsalskej školy, poukazujú na problematickosť čl. 3d Kódu (i keď samotní autori ho viackrát využili pri zamietnutí iných mien).

Editor plánovanej štvorzväzkovej edície Vegetace České republiky Milan Chytrý uzatváral recenziu na rovnako zameraný tretí diel edície Vegetácia Slovenska (Bull. Slov. Bot. Spoločn. 24: 146, 2002) slovami: „... knihu už mám a dávám ji vedle předchozích dvou dílů na čestné místo ve své knihovně, v části, která je na přímý dosah od pracovního stolu. Budu do ní totiž nepochybně velmi často nahlížet.“ Ako neoceniteľný zdroj poznania a mimoriadne hodnotných informácií na rovnako čestné miesto či už v súkromnej alebo ústavnej knižnici patrí, spolu s dvomi predošlými, aj aktuálny tretí zväzok Vegetace ČR. Teším sa na avizovaný štvrtý diel, venovaný krovinovej a lesnej vegetácii.

Ján Kliment

Literatura

- Hadač E. (1983): A survey of plant communities of springs and mountain brooks in Czechoslovakia. – *Folia Geobot. Phytotax.* 18: 339–361.
- Jarolímek I., Šibík J., Hegedúšová K., Janišová M., Kliment J., Kučera P., Májeková J., Michálková D., Sadloňová J., Šibíková J., Škodová I., Uhlířová J., Ujházy K., Ujházyová M., Valachovič M. & Zaliberová M. 2008: A list of vegetation units of Slovakia. – In: Jarolímek I. & Šibík J. [eds], Diagnostic, constant and dominant species of the higher vegetation units of Slovakia, Veda, Bratislava, p. 295–329.
- Oberdorfer E. (1957): Süddeutsche Pflanzengesellschaften. – *Pflanzensoziologie*, Jena, 10: 1–564.
- Šibík J., Díte D., Šibíková I. & Pukajová D. (2008): Plant communities dominated by *Pinus mugo* agg. in Central Europe – comparison of the oligotrophic communities rich in *Sphagnum*. – *Phytocoenologia* 38: 221–238.
- Šmarda J. (1950): Květena Hrubého Jeseníku. Část sociologická. – *Čas. Morav. Muz.* 1950: 78–156.

RECENZE / BOOK REVIEWS

Štěpánková J., Chrtek J. jun. & Kaplan Z. [eds]

Květena České republiky. Vol. 8.

Academia, Praha, 2010, 712 p., 104 tab., 1 photo color., ISBN 978-80-200-1824-3

V zimě loňského roku vydalo nakladatelství Academia v pořadí již osmý, a tedy předposlední (nepočítáme-li plánované závěrečné „Dodatky“) svazek objemné série Květena České republiky. Toto rozsáhlé botanické dílo začalo vycházet v roce 1988; do šestého svazku (vydán v roce 2000) v dvouletém až tříletém intervalu. Pak se ovšem odstup dalších svazků poněkud prodlužuje a osmý dělí od předchozího téměř 6 let. Hlavním důvodem tohoto zpoždění je s velkou pravděpodobností nízká oficiální podpora takovýchto knižních publikací v době, kdy se česká věda ubírá jiným, „impaktivním“ směrem. Psaní a vydávání děl podobného charakteru v systému grantového financování je pak nadmíru obtížné a silně závislé na úsilí a zodpovědném přístupu editorů i autorů.